

ISUDBINE SEOSKIH ŽENA U PUČKIM AUTOBIOGRAFIJAMA

Seljačka je književnost u 20. stoljeću razvila posve novu vrstu: pučku autobiografiju. Svesci dosad objavljenih biografija te vrste koje su napisali mađarski i erdeljski seljaci, odnosno seljakinje, sigurno bi ispunili cijelu policu. Autori tih djela ponekad se sami odlučuju na pisanje; oni to katkada čine zbog unutarnjeg poriva, ali se često zamoli, odnosno zatraži od njih da opišu svoj život. Većinom se tada navečer – poslije svršetka dnevnih poslova ili u visokoj starosti – naginju nad papir kako bi sagledali svoj životni put. Svrha njihova pisanja obično utječe na formuliranje događaja koje žele opisati; tako ona djela koja nastaju iz vlastitog poriva imaju mnogo veću vrijednost, dok ona, koja su napisana za kakav natječaj, često obuhvaćaju i opisivanje starih običaja i načina života. Često se u njima razmatraju teme izrazito zatražene od ustanove koja raspisuje natječaj. Svi su opisi života naravno individualni, ali ih ipak određuju vrijeme, društvena situacija i etnička kultura kraja iz kojega potječe sam autor. I „govor“ tih djela vrlo je raznolik: sačuvan je dijalekt, a melodija tog pisanog jezika, rečenične konstrukcije koje odstupaju od pravila i različiti dijalektalni izrazi koji se posvuda javljaju čine da jezik svakoga kraja daje specifičnu atmosferu.

Pisanje nije uvijek čisto veselje. Ima i takvih osoba kojima je ono mukotrpan posao; naročito onima koji nisu navikli pismeno izražavati svoje misli. Ta sila koja koči može biti savladana samo sviješću nadarene osobe. Za to su potrebni neka vrsta odlučnosti i vjere u važnost onoga što namjeravaju opisati. Kulturna javnost pozdravljala je ta djela s velikim iznenađenjem i radošću budući da su ona nerijetko svjedočila o nesvakidašnjoj nadarenosti autora. Često su to bila prava umjetnička djela. Tako su nastajala remek-djela bez poznavanja pravila estetike književnosti i oponašanja uobičajenih folklornih uzoraka (modela). Na njih je, doduše, utjecao živi govor, živa riječ – moglo bi se također reći: razvojno-stvaralačko stanje folkloru – ali je stvaralačka, redigirajuća spretnost pojedinca pronalazila za to odgovarajući oblik.

Različite grane znanosti mogu na mnogo načina iskoristiti te seljačke autobiografije. Za znanstvenike na području književnosti i folkloru vrlo je važna okolnost što te životne povijesti promatraju u toku njihove kristalizacije. Vrlo je bitno čega se autor od nebrojenih događaja svoga života prisjeća i što smatra vrijednim opisivanja. Događaje treba po mogućnosti ispričati tako da naglasak bude na bitnome. Formuliranje onoga što se priča predstavlja istovremeno folklornu ukorijenjenost i nadarenost pripovjedača te upućuje istraživača na početke pripovjedačke umjetnosti. Podaci koji na taj način dolaze na vidjelo mnogo govore i sociologu: jedan jedini član zajednice omogućuje uvid u uže – a katkada i šire – društvo, razotkriva njegove povezanosti i komunikacije, njegovo je djelo, istovremeno, često kronika čitave jedne zajednice. Osim toga on čitatelja upozorava i na mnoge druge pojave. Etnografi i folkloristi mogu između redaka naći mnogo podataka o vođenju gospodarstva, pravilima života, o običajima seoskog života koji polako nestaju. Možda će psiholog ipak najviše otkriti. Ono što se najjače doimlje nije samo činjenica da se na svjetlo dana iznose misli i doživljaji pojedinaca – koji su inače skriveni – nego to što ljudi koji se na taj način izražavaju nisu svakidašnji. Oni su članovi tradicionalno izgrađenog društva koje svojim ekonomskim, a i drugim ograničenjima određuje tok pojedinog životnog puta. Među autobiografijama ima i onih u kojima se polazi od prihvaćanja postojeće životne situa-

cije, ali i onih koje ne priznaju njezine granice ili ih barem na neki način pokušavaju prevladati. Sve njih karakterizira izvjesna – ponekad skromna, ali često i velika – nadarenost pisaca koja ih izdvaja od suvremenika. Upravo postojanje te nadarenosti djelovalo je na njihov način života i na njihovu sudbinu.

S druge je strane njihov životni put – unatoč toj nadarenosti – vrlo rijetko uspješan. Ne tjera li ih na pisanje možda upravo nužda da se potuže? Ima, doduše, djela koja zrače veseljem, humorom, radošću, uspjehom ili mudrim mirenjem sa starošću, ali prevladavaju ona koja govore samo o boli i gladi, drhtanju i poniženjima ili o glu-poj tiraniji. Najizloženija i najnezaštićenija su, prema tim tekstovima, mala djeca: njih tuku, gaze nogama, čuškaju, batinaju..... Njih ne njeguju, ne peru, ne liječe. Ona ne znaju za zagrljaj, nitko im se ne smije i nitko s njima ne razgovara. Umjesto toga, često im se čak i u lice kaže da nisu voljena... . Ako ih uhvate s knjigom u ruci, ona im se otima; zbog težnje ka višim vrijednostima bivaju kažnjavani i zlostavljani upravo oni koji su najnadareniji. I žene bivaju tučene, mučene, izopćavane, nitko se za njih ne brine, nitko ih ne liječi... . Jednaku sudbinu doživljavaju i bespomoćni starci. (Salomon 1977.6)

Sudbina žena osobito je gorka. Mnogi opisi života izrazite su povijesti „hoda po mukama“. Život žena u međusobno udaljenih područja ostao je od prijelaza stoljeća do današnjih dana gotovo isti: rano počinju raditi, često su i siročad koju prate razmirice s braćom, imaju kratko djevojaštvo s malo veselja, rano sklapaju brak s mnogo odricanja uz muža pijanicu; njihov život rastrzan je čestim porodima i smrću djece. Nakon svega toga većinom slijedi razmjerno mirna starost – ako je uopće dožive.

Što može žena poduzeti protiv toga? Ako se odluči da opiše svoj životni put, već se time razlikuje od brojnih drugih bezimernih suputnica svoje sudbine: možda neće znati odgovoriti na mnoga pitanja, ali će ih barem postaviti. Različite mogućnosti elementarnog otpora u tim napisima jesu: plač, tužbe, pokušaji samoubojstva, žalbe rođacima i susjedima i na kraju – pisanje.

Shemu sudbine prosječne seljakinje u prvoj polovici našeg stoljeća, koja se može uspostaviti na osnovi biografija iz srednjoevropskog istoka, odnosno istočnog dijela Karpatskog bazena, nalazimo u autobiografijama Mađara u Rumunjskoj i istočno od Dunava. Iz Panonije nema dosada objavljenih seljačkih ženskih autobiografija.

Zašto načinjem tu temu na ovome skupu? Razlog je tome izvjesna znatiželja jer smatram da se na osnovi spomenute pojave u istočnim područjima Karpatskog bazena može izvući općenita pouka: ne bi li se, naime, isplatilo da se i u područjima zapadno od Dunava pospješi takav oblik izražavanja, već i zato da bismo imali mogućnost temeljitog ispitivanja te općenito zapažene pojave?

Taj naizgled okolišni uvod bio je potreban da bi se jasnije ukazalo na specifičnu pojavu koja se najbolje može promatrati na području velike mađarske nizine vrlo bogate autobiografskim zapisima.

U tom se području očito pojavio specifičan tip žene sa stvaralačkom snagom i sposobnošću. Njezine materijalne okolnosti nisu ni u kojem slučaju bolje nego kod njezinih suvremenica koje žive na nekom drugom području, ali ona ima mnogo više odlučnosti i samopouzdanja. Mislim ovdje prije svega na Turi Cseh Viktoriju, na ženu Andrása Berényija Rozáliju Nagy, na ženu Vinca Dobóa Veroniku Kovács, na Eszter Matvej, ženu Balinta Muharosa i na Eszter Gémes koja navodi samo svoje djevojačko ime.

Iz zapisa navedenih žena zrači samopouzdanje; one vjeruju da njihov život može postati boljim i ljepšim ako se budu oko toga trudile i u to ulagale veliku volju. One su od djetinjstva prve na poslu i uvijek žele biti među prvima. Potreba za lijepim i savršenim prožima sve časove njihova života. One se, bar donekle, mogu pohvaliti i postignutim uspjesima; međutim, tu se javlja i nešto osobito. Ako se njihovi životni izvještaji čitaju poznavajući i sudbine drugih žena, jedva da će netko uopće primijeti da se u životu sviju njih javlja muž pijanica koji nema vlastite volje, koji zapostavlja svoje dužnosti i poslove pa dok je ženina životna staza u stalnom usponu, muž pada sve niže. Za tu vrst seljačkih žena nije u prvom redu karakteristična činjenica da je njihov život, upravo zbog muža pun muka – nema sumnje da im zajednički život s takvim mužem

ne pričinjava veselje. Međutim, iz njihovih redaka jasno proizlazi nešto posve novo: naime, one su se usprotivile tradicionalnoj sudbini žene, pokušale su postići nešto novo i veliko te su, da bi uopće mogle postići taj cilj, same odabrale odgovarajućeg životnog druga. Negdje duboko u njihovoj svijesti probudila se spoznaja da im je potreban baš takav životni suputnik koji je slabiji od njih. Ovdje bih usput htjela ukazati i na to da se klasični folklorni prikaz takve situacije može naći u pripovijetkama o „lijenom mladiću i marljivoj djevojci“, u kojima Gospod Isus Krist govori mudro: „– Uz lijenog mladića pristaje marljiva djevojka i obratno; dvije bi lijene osobe, naime, izglednije, dvije bi marljive, nasuprot tome, osvojile čitav svijet – oba bi rješenja bila loša“.

Imajući to na umu Eszter Gémes je dva puta u svojem životu odabirala muževe daleko bezvrednije od sebe – čak i zbog imetka. Iako se u njezinu životu pojavila i prava ljubav, pokazalo se da je snaga koja ju je tjerala prema društvenom usponu mnogo jača od potrebe za pravom ljubavlju. Kad žena k tome još znade izvrsno voditi gospodarstvo te svojom pameću i inteligencijom uspijeva postići ugledan položaj u seoskom društvu tako da, po mogućnosti, dobiva u njemu čak i vodeću ulogu, vrlo teško na kraju podnosi muža kojega je sama odabrala. Stoga ona za svoga bračnog druga postaje tiraninom. Nije slučajno da su muževi koji su živjeli uz te uspješne žene jednostavno propali, bili uništeni – i u moralnom i u fizičkom pogledu. Većina ih je počinjala samoubojstvo.

U kojoj se mjeri taj problem može etnografski istražiti? Nadarena žena uvijek predstavlja izazov za svoju okolinu koja je gotovo ne želi podnositi, nego protiv nje potiče otpor; ali ta tema spada više u područje psihologije. Međutim, činjenica da naši podaci potječu iz velike mađarske nizine, i to većinom iz njezinog južnog dijela (Tiszaroff, Balástya, Mikola, Csongrád) ukazuje na to da su te žene proizišle iz društvenih kretanja u seljačkom društvu toga kraja. Buntovničko, nemirno područje južne mađarske nizine otvorilo je put aktivnom sudjelovanju žena u životu partije čak i u vodećim mjestima u zajednicama (predsjednice seoskih savjeta, delegati u nacionalnom parlamentu).

Istovremeno treba reći: u takvim neobičnim bračnim vezama, u kojima pod pritiskom ličnosti nadarene žene muž gubi oslonac i sunovraćuje se u samoubojstvo, moglo bi se govoriti i o pojavi koju su sociolozi i statističari već u više navrata utvrdili; naime, da stanovništvo južne mađarske nizine prihvaća samoubojstvo kao rješenje bezuspješnog živoga češće nego što se to može općenito susresti u drugim područjima Mađarske.

Vremensko razdoblje u kojem su nastajale spomenute autobiografije jest prošlost. Slični sukobi događaju se međutim i u naše vrijeme, i to ne samo u seoskim društvima, i ne samo u Mađarskoj. Žene siromašnih seljačkih obitelji iz [Csongráda] i drugih područja velike mađarske nizine već su odavno postale junakinjama suvremenih konfliktnih situacija; one trpe, a svoje patnje i muke iznose pred javnost. „Danas dobro znamo da se napredak društva ne može osigurati samo prihvaćanjem interesa, aktivnim sudjelovanjem i mogućnošću samoostvarenja a da tu nema individualnih tragedija.“ (Juhasz Pal, 1980. 77.)

Eszter Gémes i njezinom suvremenicama nije uspjelo da svjesno primijene ta načela, ali zbog tog neuspjeha one same nisu bile krive. Seljačko društvo prve polovice našeg stoljeća nije omogućavalo da se odnos muža i žene razvija bez sukoba. Taj razvoj, tvrdi se danas ostvarile su suvremene razvijene civilizacije (Margret Mead, 1970. 326–7; J. Simposon, 1977. 359–372). Za taj značajan korak naprijed, koji su poduzele da bi prevladale stoljetnu zapostavljenost žene, one zaslužuju iskreno divljenje.

Na kraju bih željela naglasiti da se moja zapažanja odnose isključivo na one pojave koje su došle do izražaja u seljačkim autobiografijama. Tema se može očito mnogo opsežnije obuhvatiti koristeći svjetsku literaturu ili suvremenu publicistiku.

CITIRANA LITERATURA

- Berényi, Andrásné, Nagy Rozália a nevem. Budapest, 1975.
- Csalog, Zsolt, Parasztregény. Budapest, 1975.
Emlékül hagyom... Red.: Hoppál, Mihály, Küllös, Imola, Manga, János, Budapest, 1974.
- Gemes, Eszter, Mindig, magam. Budapest, 1979.
- Gyori, Klára, Kiszárdt az én örömem zöld fája. Bukarest, 1975.
- Juhász, Pál, A neurózis és az alkoholizmus néhány szociológiai vonatkozása. Szociológia 1980/1. 69-80.
- Mead, Margaret, Culture and Commitment. New York, 1970.
- Pünkösti, Árpád, Im, bėjöttünk nagy örömmel. Budapest, 1979.
- Salamon, Anikó, Igy teltek hónapok, évek. Bukarest 1979.
- Simpson, Julia, Developmental process theory as applied to mature women. Gifted Child Quarterly 1977. 21/3. 359-372.
- Turiné Cseh, Viktoria – Keskenyné Kovács, Veron, Csongrádi szegényasszonyok. Szeged, 1967.